

สารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้ : ตัวแบบสถาปนาความเป็นคนใต้ในบริบทความเป็นไทย*

THE ENCYCLOPEDIA OF SOUTHERN THAI CULTURE: THE CREATION OF SOUTHERN IDENTITY IN THE THAINESS CONTEXT

พรชัย นาคสีทอง

Pornchai Nakseethong

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ประเทศไทย

Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, Thailand

Corresponding author: E-mail: npornchai@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและ ตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ โดยศึกษาผ่านสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (พ.ศ. 2529) สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (พ.ศ. 2542) และ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (เพิ่มเติม พ.ศ. 2554) ตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์และนำเสนอในลักษณะของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่าการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ : การก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้บริบทของความเป็นไทย 2) จาก “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” สู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทย ด้วยความมุ่งมั่นและความสำเร็จของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ที่ต้องการนำเสนอคุณค่าและมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติและระดับสากล สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ได้เป็นแรงผลักดันนำไปสู่ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ทั้ง 4 ภาค (ได้แก่ เหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ กลาง และภาคใต้) และสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ได้สร้างมาตรฐานชุดคำอธิบายและความรู้เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ การปกครอง สังคม สถานที่สำคัญ อาชีพ ความเชื่อและประเพณี บุคคลสำคัญ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ระบบการชั่งตวงวัด กลุ่มชาติพันธุ์และการละเล่นของแต่ละพื้นที่ ผ่านการอธิบายตนเองกับสรรพสิ่งที่อยู่รอบกาย ชุมชนท้องถิ่นภาคใต้และชาติ ซึ่งได้ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้ที่แสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่นหรือท้องถิ่นนิยมที่สัมพันธ์กับสำนึกถึงความเป็นชาติและความเป็นไทยในเวลาเดียวกัน

คำสำคัญ: สารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้, อัตลักษณ์คนใต้, ความเป็นไทย

Abstract

This research article aims to analyze and present the establishment of the emotions and southern identity by Professor Suthiwong Phongpaiboon as appeared in the Encyclopedia of Southern Thai Culture, by studying through the Encyclopedia of Southern Culture (1986), the Encyclopedia of Southern Thai Culture (1999), and the Encyclopedia of Southern Thai Culture (additional edition - 2011) according to historical research methods and presented in the form of an analytical description. The research results found that the establishment of the emotions and southern identity by Professor Suthiwong Phongpaiboon, which appeared in the Encyclopedia of Southern Thai Culture, is divided into 2 parts : 1) The life, works, roles and academic networks of Professor Suthiwong Phongpaiboon: The formation of local identity in the context of Thainess . 2). From “Encyclopedia of Southern Culture” to “Encyclopedia of Southern Thai Culture”: the establishment of emotions, feelings, and southern identity which Relate to Thainess. With the intention and success of Professor Suthiwong Phongpaiboon who wants to present the value and wisdom of local heritage to the national and international levels, the Encyclopedia of Southern Thai Culture has been the driving force behind the Thai Cultural Encyclopedia of all four regions (North, Northeast, Central, and South). The Encyclopedia of Southern Thai Culture has created a standard set of descriptions and knowledge about art, culture, language, history, government, society, important places, occupations, beliefs and traditions, important people, nature, environment, weighing and measuring systems, ethnic groups and games of each area, through self-explanation of the surrounding environment, the local southern community and the nation. This has created a sense of belonging and established a southern identity that expresses local identity or localism that is related to a sense of nationality and Thainess at the same time.

Keywords: The Encyclopedia of Southern (Thai) Culture, Southern identity, Thainess

บทนำ

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ถือเป็นผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในจำนวนผลงานวิชาการด้านคติชนวิทยาและท้องถิ่นศึกษาอีกมากมาย ทั้งนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ในตอนหนึ่งของหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ว่า “...จะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ความรู้แบบสารานุกรมนั้นไม่ได้ลอยมาเอง แต่มาจาก “มุมมอง” อันหนึ่ง นับตั้งแต่จะเลือกเรื่องอะไรเป็นตัวแทนของความรู้ในเรื่องนั้นๆ บ้าง ไปจนถึงแบบแผนความเชื่อ การปฏิบัติ และประเพณีต่างๆ ย่อมตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามนุษย์ในวัฒนธรรมนั้นๆ ย่อมมีความสัมพันธ์กันเช่นนั้น ๆ เหล่านี้ย่อมเป็น “มุมมอง” ที่ขาดไม่ได้ในการแสวงหา

และแสดงความรู้ข้อเท็จจริง ดังนั้น ในการนี้อาจารย์สุธิวศ์จึงสร้างอัตลักษณ์ของคนได้ขึ้น (อาจโดยไม่รู้ตัว) คนได้มีอุปนิสัยอย่างนั้นอย่างนี้ ยึดถือหลักการอย่างนั้นอย่างนี้ในชีวิตและความสัมพันธ์กับผู้อื่น ชอบอย่างนั้นอย่างนี้และเกลียดอย่างนั้นอย่างนี้...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2560) และคำกล่าวของนิธิที่มีต่อความรู้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้และการสร้างอัตลักษณ์ของคนได้คงไม่ใช่เป็นสิ่งที่นิธิอนุมานขึ้นเองอย่างไม่มีต้นสายปลายเหตุ หากแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากชีวิต งานเขียน ผลงานและบทบาทของศาสตราจารย์ สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ รวมถึง “หน่ออ่อนทางวิชาการ” หรือนักวิชาการและผลงานทางวิชาการที่เป็นเครือข่ายของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ ซึ่งนับว่าเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญต่อวงวิชาการด้านคติชนวิทยาและท้องถิ่นศึกษา สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้เป็นผลงานที่ศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะผู้อำนวยการโครงการและบรรณาธิการได้ริเริ่มและดำเนินการตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2524 และแล้วเสร็จเรียบร้อยและออกเผยแพร่เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2529 โดยได้มีนักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้านและท่านผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกันเขียน/เรียบเรียงเป็นจำนวนทั้งสิ้น 221 คน และความสำเร็จของการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้เมื่อ 2529 นำไปสู่การจัดทำโครงการสารานุกรมวัฒนธรรมไทย 4 ภาค (ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้) จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 รวมถึงสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 7 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ตามลำดับ

สำหรับ “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” หรือในเวลาต่อมาได้มีการปรับชำระเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหาเป็น “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” นับว่าเป็นความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ การละเล่น การเมืองการปกครอง สังคม ความเชื่อ ประเพณี บุคคลสำคัญ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลุ่มชาติพันธุ์ สถานที่สำคัญ และอาชีพของท้องถิ่นภาคใต้อย่างรอบด้าน และที่สำคัญ เนื้อหา/ความรู้ดังกล่าวนี้เป็นความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นภาคใต้ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติและบริบทของความเป็นไทยอย่างลุ่มลึก ด้วยเหตุนี้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้จึงมีอิทธิพลต่อการสร้างสำนึกความเป็นชาติและความเป็นท้องถิ่นนิยมในเวลาเดียวกัน แม้ว่าสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ และหรือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้จะมีความสำคัญดังที่กล่าวข้างต้น แต่ปัจจุบันยังไม่พบว่ามีการศึกษาวิเคราะห์สารานุกรมวัฒนธรรมขึ้นนี้โดยตรง หากแต่การศึกษาที่ผ่านมาเน้นไปที่บทบาทของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อแวดวงวิชาการท้องถิ่นศึกษาและคติชนวิทยาภาคใต้ ดังปรากฏในผลงานเรื่อง “พลวัตวิถีวิทยาวัฒนธรรมศึกษาภาคใต้ผ่านงานเขียนของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์” ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติ บทบาทและผลงานของศาสตราจารย์สุธิวศ์ รวมถึงแสดงให้เห็นถึงวิถีวิทยาในการทำงานของท่าน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2550 โดยจุดเริ่มต้นจากการศึกษารวบรวม เรียบเรียง ปรวรรต ปฏิบัติการภาคสนาม สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้/องค์ความรู้ใหม่ด้วยวิถีวิทยาหรือแนวคิดที่ว่า “สาวย่าน นับโยด” รวมถึงการสร้างนักวิจัย/นักวิชาการและเครือข่ายทางวิชาการทั้งในระดับภูมิภาคและประเทศ (ศิริอร เพชรภิมย์, 2563)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การทำความเข้าใจการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็น (คน) ได้ด้วยการศึกษาวิเคราะห์ผ่านสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้และสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ก็ยังไม่ปรากฏให้เห็นในแวดวงวิชาการด้วยเช่นกัน จะมีก็แต่การวิเคราะห์ผ่านหนังสือแฉงานศพที่อธิบายความแปรเปลี่ยนของอารมณ์ความรู้สึกและความไฝฝันของสังคมท้องถิ่นใต้ ทศวรรษ 2460 – 2550 (พรชัย นาคสีทอง, 2564) จาก

ช่องว่างทางวิชาการดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของบทความวิจัยชิ้นนี้ (ปรับปรุงและเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “จาก ‘ของดีปักษ์ใต้’ ถึง ‘สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้’ : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบ ‘ความเป็นคนใต้’ โดยศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์”) ที่ต้องการชี้ให้เห็นว่าสารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้ได้ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้จนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์ความเป็นไทยอย่างแนบแน่นผ่านการสร้างมาตรฐานชุดคำอธิบายและความรู้ซึ่งสัมพันธ์กับ “สรรพสิ่ง” รอบกาย “ชุมชน-ท้องถิ่นภาคใต้” และ “ชาติ”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์และนำเสนอการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในบทความวิจัยชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) สำหรับการวิเคราะห์สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2529) สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2542) และ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม พ.ศ. 2554) ร่วมกับเอกสารอื่นๆ เช่น งานเรื่องเกิดเป็นคนใต้, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์, ชาติเมื่อวายุชนม์ อุดมการณ์รัฐไทยในอนุสรณ์ฯ ผู้ดับสูญ, พลวัตวิธีวิทยาวัฒนธรรมศึกษาภาคใต้ผ่านงานเขียนของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์, ภูมิปัญญาการปราบปรามของ พล.ต.ต. ขุนพันธ์รักษ์ราชเดช, 100 ปี การเมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา, หัวเชื้อกวีวชน เป็นต้น และนำเสนอในลักษณะของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analytics)

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์และนำเสนอการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ ซึ่งอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบสถาปนาความเป็นคนใต้ที่ปรากฏให้เห็นในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ และหรือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีเงื่อนไข หากแต่เกิดขึ้นและสืบเนื่องจากประสบการณ์ในชีวิต ผลงาน บทบาท และเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์อันนำมาซึ่งการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นจนนำไปสู่ตัวแบบสถาปนาความเป็นคนใต้ในบริบทความเป็นไทย เพราะฉะนั้น การนำเสนอผลการศึกษาก็จึงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

1. ชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์ : การก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้บริบทของความเป็นไทย

การปรากฏขึ้นของประวัติบุคคลในพื้นที่สาธารณะเป็นประเด็นที่ไม่ใช่เรื่องธรรมดา ด้วยเหตุว่าการเขียนประวัติเป็นการเสริมสร้างฐานะและบารมีให้กับบุคคลผู้นั้น สำหรับในสังคมท้องถิ่นภาคใต้ได้รับแนวความคิดแบบนี้ตั้งแต่ท้องถิ่นได้รับการศึกษาสมัยใหม่และเทคโนโลยีธุรกิจการพิมพ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการหล่อหลอมโลกทัศน์และสำนึกทางประวัติศาสตร์ “ประวัติ” และ “ชาติกำเนิด” จึงถูกนำเสนอเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือแจกงานศพ

ที่ดำเนินการและจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ท้องถิ่นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมาซึ่งพื้นที่สาธารณะทั่ว ๆ ไป และความพิเศษที่น่าสนใจคือการปรากฏให้เห็นในสารานุกรมฯ ด้วยเหตุว่า สารานุกรมฯ เป็นเอกสารที่ได้รับความน่าเชื่อถือตามมาตรฐานและหลักวิชาการ เพราะฉะนั้นรายละเอียดเกี่ยวกับอัตชีวประวัติของบุคคลจึงมีความน่าเชื่อถือ และได้รับการยอมรับไปโดยปริยาย ซึ่งศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ก็เป็นผู้หนึ่งที่ปรากฏชื่อกำในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ การปรากฏ “ประวัติ” และ “ชาติกำเนิด” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์คงไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หากแต่เป็นเพราะชีวิต ผลงานและบทบาทของท่านเองนั้นได้สร้างคุณูปการต่อวงวิชาการไว้มากมาย และจำนวนของผลงานทั้งหมดของท่านนั้น การผลิต “พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้” การก่อตั้ง “สถาบันทักษิณคดีศึกษา” และการจัดทำ “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” นับว่ามีส่วนต่อการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างมีนัยยะสำคัญ

ในขณะเดียวกันนั้นศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลิตนักวิชาการ/นักวิจัยท้องถิ่นทั้งในระดับบัณฑิตศึกษาและนักวิจัยภายใต้ชุดโครงการ “โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา” โดยสุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะหัวหน้าชุดโครงการและมีโครงการย่อย ๆ ที่นักวิจัยประกอบด้วยนักวิจัย/นักวิชาการในภาคใต้ที่ทำงานในมหาวิทยาลัย วิทยาลัยครู โรงเรียน และหน่วยงานต่างๆ ในภาคใต้กลายเป็นเครือข่ายที่ไม่เพียงแค่มิมีบทบาทสำคัญในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมภาคใต้ออกไปทั่วทั้งภาคเท่านั้น แต่ยังวางรากฐานให้กับการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นครอบคลุมทั่วทั้งภูมิภาคด้วยในเวลาเดียวกัน เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลาของชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์นำไปสู่การก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นจนสามารถสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ภายใต้บริบทของความเป็นไทย โดยเฉพาะนับตั้งแต่การสร้างชุดความรู้ซึ่งนับเป็นมาตรฐานทางวิชาการผ่าน “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” หรือเมื่อมีการปรับปรุงชำระใหม่เป็น “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 โดยมีเครือข่ายทางวิชาการร่วมกันผลิตความรู้ดังกล่าวมากจำนวน 323 คน

2. จาก “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” สู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทย

สำหรับสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ที่มีศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะผู้อำนวยการโครงการและบรรณาธิการซึ่งถือกำเนิดขึ้นท่ามกลางกระแสของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในทศวรรษ 2520 และนับเป็นความมุ่งมั่นตั้งใจของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ต้องการนำเสนอคุณค่าและมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติและระดับสากลซึ่งเป็นเป้าหมายประการสำคัญหนึ่งเมื่อครั้งจัดตั้งสถาบันทักษิณคดีศึกษา สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ได้ริเริ่มและดำเนินการตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2524 และแล้วเสร็จเรียบร้อยออกเผยแพร่เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2529 มีการจัดพิมพ์ทั้งหมด 3,000 ชุดในแต่ละชุดมีจำนวน 10 เล่ม หรือมีจำนวน 4305 หน้า โดยได้มีนักวิชาการ ประชาชนชาวบ้านและท่านผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกันเขียน/เรียบเรียงเป็นจำนวนทั้งสิ้น 221 คน ในจำนวนของผู้เขียน/เรียบเรียงล้วนแล้วแต่เป็นเครือข่ายของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์แทบทั้งหมด สำหรับจุดประสงค์ของการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ด้วยเหตุผลที่ว่า วัฒนธรรมภาคใต้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สังคม เศรษฐกิจและการปกครองภาคใต้ และต่อการพัฒนาประเทศ ชุดความรู้ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ครอบคลุมเขตพื้นที่ 14 จังหวัด คือ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต กระบี่

นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และมีเนื้อหาตามขอบข่ายซึ่งเป็นงานประมวลข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทุกแขนงทั้งของกลุ่มชนกลุ่มย่อยและกลุ่มชนใหญ่ของคนไทยในภาคใต้ ด้วยเหตุนี้ นิยามความหมายของวัฒนธรรมตามที่คณะกรรมการดำเนินการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้วางไว้จึงหมายถึงสิ่งทั้งปวงที่กลุ่มชนในภาคใต้สืบทอดและสร้างเสริมต่อ ๆ กันมา ทั้งที่ปรากฏเป็นรูปลักษณะให้มองเห็นได้และที่เป็นรูปแบบซึ่งเชื่อถือและแสดงออกร่วมกัน ตลอดจนกิจกรรมร่วมของกลุ่มชนน้อยใหญ่ในภาคใต้ รวมทั้งทรัพยากรบุคคลและงานประดิษฐ์คิดค้นบางอย่างอันได้รับหรือส่งอิทธิพลซึมซับสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชนไม่ว่าประดิษฐ์กรรมนั้น ๆ จะเกิดจากทรัพยากรบุคคลที่มีถิ่นกำเนิดในภาคใต้หรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้เมื่อพิจารณา “คำชี้แจง” ของสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ซึ่งกล่าวถึงขอบข่าย เกณฑ์การเลือกสรรคำ การเรียกชื่อคำตั้ง การเสนอเนื้อหา การเรียงลำดับคำ การอ้างอิงถึงซึ่งกันและกัน รวมทั้งการบอกที่มาของภาพประกอบและชื่อผู้เรียบเรียงจะเห็นได้ถึงเครือข่ายทางวิชาการซึ่งประมวลข้อมูลจากประสบการณ์และความเชี่ยวชาญครอบคลุมนิยามความหมายตามที่คณะกรรมการดำเนินการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้วางไว้ สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้จึงได้สร้างมาตรฐานชุดคำอธิบายและความรู้เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ การปกครอง สังคม สถานที่สำคัญ อาชีพ ความเชื่อและประเพณี บุคคลสำคัญ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ระบบการชั่งตวงวัด กลุ่มชาติพันธุ์และการละเล่นของแต่ละพื้นที่ ผ่านการอธิบายตัวตนและการอธิบายตนเองกับ 1) “สรรพสิ่ง” รอบภายในชีวิตประจำวัน 2) “ชุมชน/ท้องถิ่นภาคใต้” และ 3) “ชาติ” เพราะฉะนั้น สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือสู่ความเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายของพื้นที่ในเวลาเดียวกัน และความสำเร็จของการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ที่เกิดขึ้นนี้ได้นำไปสู่การจัดทำ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย” ครบทั้ง 4 ภาค (ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ภาคกลางและภาคใต้) ในเวลาต่อมา ความน่าสนใจต่อการปรากฏขึ้นของสารานุกรมวัฒนธรรมไทยทั้ง 4 ภาค (ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ภาคกลางและภาคใต้) นอกจากในแง่ขององค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่/ภูมิภาคแล้ว ในอีกด้านหนึ่งเป็นเสมือนการผนวกความเป็นท้องถิ่นที่หลากหลายให้กลายเป็นหนึ่งเดียวภายใต้บริบทของชาติและความเป็นไทย ด้วยเหตุว่ามีการระดมความรู้ ความคิด ค้นคว้า เรียบเรียงจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้รู้ในท้องถิ่นทั่วทุกภาคของประเทศกว่า 500 ท่าน และการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมไทยทั้งสี่ภาค (ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลางและภาคใต้) นับเป็นเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้ยืนยาวสืบไป ความรู้ทางวัฒนธรรมยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะให้เป็นหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สังคม เศรษฐกิจและการปกครอง รวมทั้งจะช่วยปลูกให้เยาวชนสำนึกถึงความเป็นไทย และให้รู้สึกหวงแหนศิลปะและวัฒนธรรมไทย

ความสำเร็จของ “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” และนำไปสู่การปรับปรุงชำระเป็น “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” นั้นพบว่าการปรับเพิ่มเติมเนื้อหาจากเดิมประมาณ 2 เท่าและมีนักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้านและท่านผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกันเขียน/เรียบเรียงทั้งหมด 323 คน รวมถึงมีภาพประกอบเพิ่มขึ้นเกินกว่าสองเท่าด้วยเช่นกัน ทำให้เนื้อหาของสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ในจำนวน 1 ชุด ประกอบด้วย 18 เล่ม หรือเป็นจำนวนทั้งหมด 9,076 หน้า อย่างไรก็ตาม หากพิจารณา “คำชี้แจง” ของสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ได้เน้นย้ำซึ่งเป็นข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า “...ยากที่จะเลี่ยงการยึดเอาประสบการณ์และข้อมูลเท่าที่ประมวลได้แล้วจนถึงวันเขียนเป็นเครื่องกำหนด จึงถือว่าสาระทั้งปวงในแต่ละคำเป็นเพียงข้อมูลเบื้องต้น...ซึ่งอาจจะไม่ใช่ข้อที่ควรยุติ”

สำหรับในส่วนของสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 7 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 นั้น พบว่าการชำระรายละเอียดของเนื้อหาที่เกิดขึ้นใหม่นี้เพื่อให้ข้อมูลด้านท้องถิ่นศึกษาและคติชนวิทยาเกี่ยวกับภาคใต้มีสาระที่ความถูกต้องและสมบูรณ์มากที่สุด ด้วยเหตุนี้ การปรับปรุงสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. 2554 จึงมีนักวิชาการปราชญ์ท้องถิ่น และผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ เป็นจำนวน 51 คน ค่อยๆ ทำหน้าที่ในการรวบรวมเพิ่มเติมคำและปรับปรุงเนื้อหาพร้อมภาพประกอบในลักษณะของชำระใหม่เพื่อบรรจุเนื้อหาเพิ่มจำนวนเรื่อง 184 เรื่อง ทำให้สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) มีจำนวน 3 เล่ม ความน่าสนใจของสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม 2554) คือการ “ได้ตรวจชำระปรับปรุงคำเดิมที่มีอยู่เดิมในสารานุกรม ฉบับปี พ.ศ. 2542 และคำที่เขียนขึ้นใหม่” เพราะฉะนั้น พบว่าการชำระให้ความสำคัญกับชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพัฒนาการของพื้นที่ (อำเภอ / จังหวัด) บุคคลสำคัญและเน้นลักษณะจำเพาะ “ในภาคใต้” หรือกล่าวได้ว่าเน้นให้ความสำคัญต่อท้องถิ่นซึ่งมีความหลากหลายภายใต้ประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือประวัติศาสตร์ชาติ

จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่ากระบวนการการจัดทำ การปรับปรุงและการชำระเนื้อหาที่เกิดขึ้นในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้และสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ได้กลายเป็นมาตรฐานของความรู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อการก่อเกิดอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้จนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับความเป็นไทยอย่างแนบแน่น

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

ผลการวิเคราะห์และนำเสนอการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เกิดขึ้นและสืบเนื่องจากประสบการณ์ในชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ซึ่งการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นจนนำไปสู่ตัวแบบสถาปนาความเป็นคนใต้ในบริบทความเป็นไทย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์: การก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้ในบริบทของความเป็นไทย

แนวคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์เสนอมุมมองว่าการทำความเข้าใจหรือการอ่านชีวประวัติเป็นเสมือนการอ่านอะไรที่ลึกและมีความสลับซับซ้อนในความเป็นมนุษย์ เหมือนได้อ่านปมของความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของคนหนึ่งได้ผ่านประสบการณ์อันหลากหลายมาในชีวิต (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2553) เช่นเดียวกับการทำความเข้าใจชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ด้วยเหตุว่าการปรากฏขึ้นของประวัติบุคคลในพื้นที่สาธารณะเป็นประเด็นที่ไม่ใช่เรื่องธรรมดา ซึ่ง เครก เจ. เรมโนลด์ส มองว่าการปรากฏ “ประวัติ” และ “ชาติกำเนิด” มีส่วนต่อการหล่อหลอมโลกทัศน์และสำนึกทางประวัติศาสตร์ (เครก เจ. เรมโนลด์ส, 2550) แต่อย่างไรก็ตาม “ประวัติ” และ “ชาติกำเนิด” ซึ่งถูกนำเสนอสู่พื้นที่สาธารณะผ่านหนังสือทั่ว ๆ ไปนั้นคงไม่พิเศษเท่ากับการปรากฏในสารานุกรมฯ ด้วยเหตุว่า สารานุกรมฯ เป็นเอกสารที่ได้รับความน่าเชื่อถือตามมาตรฐานและหลักวิชาการ เพราะฉะนั้นรายละเอียดเกี่ยวกับอัตชีวประวัติของบุคคลจึงมีความน่าเชื่อถือและได้รับ

การยอมรับไปโดยปริยาย ซึ่งศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์ก็เป็นผู้หนึ่งที่ปรากฏชื่อกำในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ การปรากฏ “ประวัติ” และ “ชาติกำเนิด” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ของศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์คงไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หากแต่เป็นเพราะชีวิต ผลงานและบทบาทของท่านเองนั้นได้สร้างคุณูปการต่อวงวิชาการไว้มากมาย

ตามที่สถาพร ศรีสังข์จ้ง กล่าวไว้ว่าศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์เป็นชาวภาคใต้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากบรรดานักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นอย่างสูงในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางภาษา วรรณคดีไทย ไทยคดีศึกษาและคติชนวิทยา เฉพาะสาขาคติชนวิทยานั้นศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์ นับได้ว่าเป็นนักวิชาการคนสำคัญที่เป็นแบบอย่างในการปูรากฐานและเผยแพร่ความสำคัญของศาสตร์ด้านนี้ให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งในภาคใต้และในสังคมไทยโดยรวม อันส่งผลต่อการพัฒนาชาติบ้านเมืองอย่างกว้างขวางยิ่ง (สถาพร ศรีสังข์จ้ง, 2542) ในขณะที่ศิริอร เพชรภิรมย์ซึ่งศึกษาชีวิตและผลงานของศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์ ว่าเป็นเพียงสามัญชน/ลูกชานาจากตะเควีระ ระโนด เมื่อพิจารณาจากประวัติดังกล่าวเผยให้เห็นถึงผลงานและบทบาททางวิชาการของศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์ว่าชีวิตการทำงานของศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์ได้ให้ความสำคัญต่อการผลิตผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวกับภาคใต้ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 (ศิริอร เพชรภิรมย์, 2563)

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาการเกิดขึ้นของ “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” และ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้” รวมถึงการจัดพิมพ์เผยแพร่และการชำระปรับปรุงเนื่องในโอกาสต่างๆ ภายใต้กรอบ “ทุนนิยมการพิมพ์” (print capitalism) ของเบนเนดิก แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ที่ได้เสนอไว้ใน “ชุมชนจินต กรรม” (Imagined Communities) ที่มองว่าการพิมพ์แบบตลาด หรือที่เรียกว่า “ทุนนิยมการพิมพ์” (print capitalism) ที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกถึงการอยู่ร่วมกาลและเทศะเดียวกันและมีความสัมพันธ์กันในแนวนอน (horizontal) หรือเสมอภาคกัน เกิดการสร้างระบบคิดและโลกทัศน์ร่วมกันขึ้น ทำให้เกิดประชากรในความหมายใหม่ที่มีความรู้สึกถึงความเป็นชาติและรักชาติของตนเองจนกลายเป็นชุมชนชาติขึ้นมา (เบนเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, 2552) นอกจากนี้ กระแสความสนใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 มีส่วนต่อนักวิชาการท้องถิ่นที่เป็นผลผลิตของการศึกษาสมัยใหม่และการขยายตัวของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่เกิดขึ้นในภาคใต้ได้มีส่วนอย่างสำคัญต่อเรื่องราวของท้องถิ่นภาคใต้ในมิติต่าง ๆ เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงคุณค่าและมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น พร้อม ๆ กับการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐาน และภายใต้ความตื่นตัวของกระแสประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนี้โดยตรงโดยเฉพาะกรณีของการก่อตั้งสถาบันทักษิณคดีศึกษาซึ่งมีส่วนต่อการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ นับว่ามีส่วนอย่างสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและ “ความเป็นคนใต้”

สำหรับการปรับปรุงและการชำระเนื้อหาที่เกิดขึ้นในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้และสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) ซึ่งนับเป็นมาตรฐานของชุดความรู้ได้มีส่วนต่อแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมในภาคใต้ที่ถูกขับเคลื่อนและอธิบายให้เห็นถึงบุคลิกภาพของความเป็นคนใต้ว่าเป็นชุมชนที่ผูกพันกันเหนียวแน่นไม่ไว้วางใจคนนอก และจงรักภักดีกับครอบครัวและพวกพ้องต่อต้านความยุติธรรม กล้าได้กล้าเสีย ต่อต้านความยุติธรรม กล้าได้กล้าเสีย ไม่ไว้วางใจคนภายนอก เป็นตัวของตัวเองและรักพวกพ้อง ซึ่งทำให้เกิดจินตนาการไปได้ว่าคนใต้เป็น “คนหัวแข็ง” ที่ปกครองยาก เพราะภายหลังจากนั้นมีการศึกษาวิจัยของสารูป ฤทธิ์ชูที่พบว่า

ได้พยายามอธิบายสังคมวัฒนธรรมภาคใต้ให้อยู่ภายใต้กรอบวาทะ “ไม่รบนาย ไม่หายจน” ที่ปรากฏให้เห็นในงานเรื่อง “100 ปี การเมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา” (สารูป ฤทธิ์ชู, 2552) แต่ถึงกระนั้นก็เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าสังคมท้องถิ่นใต้ให้การยอมรับนโยบายการพัฒนาและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับรัฐและความเป็นไทย ซึ่งสอดคล้องกับที่ยงยุทธ ชูแวนได้วิเคราะห์กรณีสังคมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและใกล้เคียงไว้ว่า “...บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและดินแดนใกล้เคียงจะให้การยอมรับนโยบายการพัฒนาของรัฐอย่างกระตือรือร้นเป็นพิเศษ ในขณะที่เดียวกันผู้คนที่ตื่นตัวในการยกระดับทางชนชั้นตัวเองให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นสังคมมุ่งหน้าไปกรุงเทพฯ ที่ผูกโยงจิตวิญญาณไว้กับส่วนกลางทั้งโดยตรงและโดยอ้อมและยึดมั่นใน “ความเป็นไทย” เป็นเครื่องนำทางชีวิตอย่างเหนียวแน่น...” (ยงยุทธ ชูแวน, 2563) แบบแผนของความสัมพันธ์และบุคลิกที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ในลักษณะที่นิยามว่า วัฒนธรรม “นักเลง” ในลักษณะที่พึงปรารถนาตามที่ศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบุลย์และเครือข่ายทางวิชาการนำเสนอผ่านสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้นั้นแสดงบุคลิกลักษณะพิเศษ มีน้ำใจและการวางตัวเป็นคนใจกว้างกล้าได้กล้าเสีย มีความเฉียบขาด รักษาคำพูดและศักดิ์ศรี รักที่จะต่อสู้กันอย่างอาจหาญ รักและปกป้องพรรคพวกตนจนสุดกำลัง ผู้ที่จะได้รับสมญานามว่าเป็นนักเลงอย่างแท้จริงจะต้องมีบุคลิกลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวอย่างครบถ้วนและเป็นนิสัย ความเป็นนักเลงจะมีวัฒนธรรมการสร้างและปกป้องรักษาความเป็นนักเลงของตนอย่างเฉียบขาดและพิสดาร (สุวิงค์ พงศ์ไพบุลย์, 2542)

ความเป็นนักเลงตามที่อาคม เดชทองคำได้อธิบายจึงเป็นที่ยอมรับของสังคมท้องถิ่นใต้และส่งผลให้บุคคลผู้นั้นมีหน้ามีตาเป็นที่เคารพยำเกรงและแบบอย่างของ “ความเป็นคนใต้” ซึ่งถูกเน้นย้ำและเล่าผ่านในชุดโครงการ “โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา” อัตลักษณ์ของ “ความเป็นคนใต้” ที่ปรากฏผ่านงานของชุดโครงการนี้ถูกอธิบายผ่านหลากหลายกิจกรรมในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะการศึกษาในงานวิจัยหัวเชื้อกว๊วน (อาคม เดชทองคำ, 2543) เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ดังกล่าวนี้แสดงออกผ่านระบบวัฒนธรรมท้องถิ่นและบุคลิกของคนใต้ หรือที่ “รักเกียรติ รักศักดิ์ศรี รักพวกพ้อง ความผูกพันกันเหนียวแน่นไม่ไว้ใจคนนอก และจงรักภักดีกับครอบครัว” รวมถึงภาพลักษณ์ของผู้คุมครองที่เป็นเพศชาย พร้อมๆ ต้นแบบของผู้ชายชาวใต้ในฐานะของนักเลง ซึ่งมีลักษณะใจถึง ตรงไปตรงมา และพูดจาโผงผาง เป็นผู้คุมครองครอบครัวและชุมชน สู้ไม่ถอยในการปกป้องความยุติธรรม และพร้อมที่จะใช้ความรุนแรงหากจำเป็นต้องปกป้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานของแพทริก โจรี และจิรวัดน์ แสงทอง เรื่อง “The Roots of Conservative Radicalism in southern Thailand’s Buddhist Heartland” (รากเหง้าของลัทธิอนุรักษนิยมสุดโต่งในพุทธภูมิทางภาคใต้ของประเทศไทย) ที่ปริญา นวลเปียน แสดงไว้ว่าการขยายตัวของลัทธิอนุรักษนิยมที่แสดงออกสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองในวิกฤต “เสื้อเหลือง-เสื้อแดง” และ “นักรบศรวิชัย” นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากรากเหง้าของอัตลักษณ์บางประการของท้องถิ่นที่ถูกสร้างขึ้นอันเนื่องจากการกระบวนการเรียนการสอนและสถาบันการศึกษา รวมถึงการสร้างเครือข่ายของนักวิชาการ นักเขียนและกวีที่มีศาสตราจารย์สุวิงค์ พงศ์ไพบุลย์เป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบนี้ โดยเฉพาะภาพลักษณ์ของผู้คุมครองที่เป็นเพศชายหรือความเป็นนักเลง ที่มีลักษณะใจถึง ตรงไปตรงมา และพูดจาโผงผาง เป็นผู้คุมครองครอบครัวและชุมชน สู้ไม่ถอยในการปกป้องความยุติธรรม และพร้อมที่จะใช้ความรุนแรงหากจำเป็นต้องปกป้องคุณค่าดังกล่าว (ปริญา นวลเปียน, 2563)

2. จาก “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” สู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทย

สำหรับสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ที่มีศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะผู้อำนวยการโครงการและบรรณาธิการซึ่งถือกำเนิดขึ้นท่ามกลางกระแสของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในทศวรรษ 2520 และด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะผู้อำนวยการโครงการและบรรณาธิการที่ต้องการนำเสนอคุณค่าและมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติและระดับสากลซึ่งเป็นเป้าหมายประการสำคัญหนึ่งเมื่อครั้งจัดตั้งสถาบันทักษิณคดีศึกษา สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ได้ริเริ่มและดำเนินการตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2524 และแล้วเสร็จเรียบร้อยออกเผยแพร่เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2529 มีการจัดพิมพ์ทั้งหมด 3,000 ชุดในแต่ละชุดมีจำนวน 10 เล่ม หรือมีจำนวน 4305 หน้า โดยได้มีนักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้านและท่านผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกันเขียน/เรียบเรียงเป็นจำนวนทั้งสิ้น 221 คน ในจำนวนของผู้เขียน/เรียบเรียงล้วนแล้วแต่เป็นเครือข่ายของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์แทบทั้งหมด สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้จึงได้สถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ รวมถึงความรู้สึกร่วมของสังคมท้องถิ่นได้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้และ (อาจจะ) โดยไม่รู้ตัวผ่านมาตรฐานชุดคำอธิบายและความรู้เกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ การปกครอง สังคม สถานที่สำคัญ อาชีพ ความเชื่อและประเพณี บุคคลสำคัญ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ระบบการชั่งตวงวัด กลุ่มชาติพันธุ์และการละเล่นของแต่ละพื้นที่ ซึ่งสัมพันธ์กับการอธิบายตนตัวกับการอธิบายตัวตนกับ 1) “สรรพสิ่ง” รอบกายในชีวิตประจำวัน 2) เรื่องราวความเป็นมาของ “ชุมชน-ท้องถิ่นภาคใต้” และ 3) ประวัติศาสตร์แห่ง “ชาติ” เพราะฉะนั้น สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือสู่ความเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายของพื้นที่ ในขณะที่เกี่ยวพันอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของความเป็นไทยนั้นแสดงให้เห็นในคุณลักษณะที่สำคัญอีกประการคือ บุคลิกในลักษณะของความแข็งแกร่ง กล้าหาญ ซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา การต่อต้านการทำผิดและการทุจริต รวมถึงความภักดีต่อรัฐและพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งในแง่นี้ปรากฏให้เห็นในผลงานเขียนของ วีระ แสงเพชร เรื่อง “ภูมิปัญญาการปราบปรามของ พล.ต.ต. ขุนพันธรักษ์ราชเดช” ที่นำเสนอภาพลักษณ์คนใต้อย่างขุนพันธรักษ์ราชเดช ในฐานะภาพแทนของแบบอย่างของความเป็นคนใต้ (วีระ แสงเพชร, 2544) และถูกเน้นย้ำเมื่อมีการชำระเนื้อหาในนาม “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 รวมถึงสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 7 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ตามลำดับนั้น

นอกจากนี้ การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ที่ปรากฏในสารานุกรมฯ ดังที่กล่าวข้างต้นนี้สอดคล้องกับผลงานของ พรชัย นาคสีทอง เรื่อง “ชาติเมื่อวายุชนม์ อุดมการณ์รัฐไทยในอนุสรณ์ฯ ผู้ดับสูญ” ที่ได้อธิบายความแปรเปลี่ยนของอารมณ์ความรู้สึกและการสถาปนาความรู้สึกร่วมใหม่ของท้องถิ่นภาคใต้จนสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งกับความเป็นไทยและการให้คุณค่าต่อชาติ (พรชัย นาคสีทอง, 2567) และที่สำคัญ หากพิจารณาและทำความเข้าใจต่อชุดความรู้ที่มีการเพิ่มเติมและการชำระในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา

7 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 สอดคล้องกับมุมมองธงชัย วินิจกุล ที่เสนอว่าความสำคัญท้องถิ่นซึ่งมีความหลากหลายนี้เป็นส่วนหนึ่งหรือแนบแน่นกับประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือประวัติศาสตร์ชาติ จากเงื่อนไขดังกล่าวนี้มีส่วนทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่มีพลังมากพอต่อการคัดง้างหรือไม่สามารถท้าทายประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์กระแสหลักได้ และที่สำคัญประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลับมีส่วนต่อการส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและของชาติ (ธงชัย วินิจกุล, 2563) ซึ่งปรากฏการณ์นี้เห็นได้ชัดจากการชำระให้มีความสำคัญกับชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพัฒนาการของพื้นที่ (อำเภอ/จังหวัด) บุคคลสำคัญในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชาติ (แห่งชาติ) และการเน้นลักษณะจำเพาะ “ในภาคใต้”

ฉะนั้น สามารถกล่าวได้ว่าความรู้แบบสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้เป็นมาตรฐานความรู้ที่มีส่วนต่อการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นโดยศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในฐานะผู้อำนวยการโครงการและบรรณาธิการ และการชำระปรับปรุงสู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” ได้ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้จนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์ความเป็นไทยอย่างแนบแน่นผ่านการอธิบายตนตัวกับ 1) “สรรพสิ่ง” รอบกายในชีวิตประจำวัน 2) เรื่องราวความเป็นมาของ “ชุมชน-ท้องถิ่นภาคใต้” และ 3) ประวัติศาสตร์แห่ง “ชาติ” และที่สำคัญ เนื้อหา/ความรู้ดังกล่าวนี้มีอิทธิพลต่อการสร้างสำนึกความเป็นชาติและความเป็นท้องถิ่นนิยมในเวลาเดียวกัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยชิ้นนี้สรุปได้ว่า การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เกิดขึ้นและสืบเนื่องจากประสบการณ์ในชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการ ซึ่งการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นจนนำไปสู่ตัวแบบสถาปนาความเป็นคนใต้ในบริบทความเป็นไทย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ชีวิต ผลงาน บทบาทและเครือข่ายทางวิชาการของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ : การก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นภายใต้บริบทของความเป็นไทย 2) จาก “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” สู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทย ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในทศวรรษ 2520 และนับเป็นความมุ่งมั่นตั้งใจของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ในฐานะผู้อำนวยการโครงการและบรรณาธิการที่ต้องการนำเสนอคุณค่าและมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติและระดับสากล “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” ฉบับเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2529 เป็นผลผลิตทางวิชาการชิ้นสำคัญของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ร่วมกับนักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้านและท่านผู้รู้ในท้องถิ่น/ส่วนกลางนับว่ามีอิทธิพลต่อการศึกษาท้องถิ่นศึกษาและคติชนวิทยาวัฒนธรรมภาคใต้ และได้สร้างมาตรฐานชุดคำอธิบายและความรู้เกี่ยวกับ ศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ การปกครอง สังคม สถานที่สำคัญ อาชีพ ความเชื่อและประเพณี บุคคลสำคัญ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ระบบการชั่งตวงวัด กลุ่มชาติพันธุ์และการละเล่นของแต่ละพื้นที่ ซึ่งสัมพันธ์กับการอธิบายตัวตนซึ่งสัมพันธ์กับการอธิบายตนตัวกับการอธิบายตัวตนกับ 1) “สรรพสิ่ง” รอบกายในชีวิตประจำวัน 2) เรื่องราวความเป็นมาของ “ชุมชน-ท้องถิ่นภาคใต้” และ 3) ประวัติศาสตร์แห่ง “ชาติ” และความสำเร็จของ “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” กลายเป็นแรงผลักดันที่นำไปสู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย” ทั้ง 4 ภาค ได้แก่

ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ในเวลาต่อมา ฉะนั้น ความรู้แบบสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ นอกจากคุณูปการต่อวงวิชาการคติชนวิทยาและท้องถิ่นภาคใต้ศึกษาแล้ว ชุดความรู้นี้ได้มีส่วนต่อการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นโดยเฉพาะเมื่อมีการการปรับปรุงชำระเพิ่มเติมในรายละเอียดของเนื้อหา “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” สู่ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้” ฉบับ พ.ศ. 2542 และ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. 2554” เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 และเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 7 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 นับได้ว่าก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้จนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์ความเป็นไทยอย่างแนบแน่น ซึ่งในด้านหนึ่งได้ก่อให้เกิดสำนึกความเป็นชาติและความเป็นไทยในเวลาเดียวกัน จึงได้มีข้อเสนอแนะว่า ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย” ทั้ง 4 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ เพื่อจะนำไปสู่ความเข้าใจอัตลักษณ์ท้องถิ่น/ภูมิภาคที่สัมพันธ์ความเป็นชาติและความเป็นชาติในแต่ละบริบทของช่วงเวลาและความแตกต่างความหลากหลายของสังคมสืบไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยชิ้นนี้ปรับปรุงและเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “จาก ‘ของดีปักษ์ใต้’ ถึง ‘สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้’ : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบ ‘ความเป็นคนใต้’ โดยศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์” ทั้งนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ 2566

เอกสารอ้างอิง

- เกรก เจ. เรมโนลด์ส. (2550). เจ้าสัว ขุนศึก คักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธงชัย วินิจกุล. (2563). ออกนอกชนบประวัติศาสตร์ไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2553). เกิดเป็นคนใต้. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โอเพ่นบุ๊กส์.
- _____. (2560). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน. (2552). ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ปริญญาน นวลเปียน. (2563). รากเหง้าของลัทธิอนุรักษนิยมสุดโต่งในพุทธภูมิทางภาคใต้ของไทย. วารสารรัฐสมิแล, 41(3), 23-46.
- พรชัย นาคสีทอง. (2564). หนังสือแฉงานศพกับความแปรเปลี่ยนของอารมณ์ความรู้สึกและความใฝ่ฝันของคนภาคใต้ ประเทศไทย ทศวรรษ 2460 - 2550. ใน วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- _____. (2567). ชาติเมื่อวัยชนม์ อุดมการณ์รัฐไทยในอนุสรณ์ฯ ผู้ดับสูญ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2563). บทสังเคราะห์การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นกับการพัฒนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา: การสร้างองค์ความรู้ใหม่ ยกฐานอำนาจท้องถิ่น ลดความเหลื่อมล้ำ. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- วีระ แสงเพชร. (2544). ภูมิปัญญาการปราบปรามของ พล.ต.ต. ชุนพันธ์รักษเดช. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- ศิริอร เพชรภิมย์. (2563). พลวัตวิถีวิทยาวัฒนธรรมศึกษาภาคใต้ผ่านงานเขียนของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. ใน วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีนิพนธ์ สาขาวัฒนธรรมศึกษา. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สถาพร ศรีสัจจ. (2542). สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 16 (หน้า 8084 - 8090). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สารูป ฤทธิ์ชู. (2552). 100 ปี การเมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). คำนำและคำชี้แจง. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 1 (หน้า 1 - 23). สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- _____. (2542). นักเลง. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 8 (หน้า 3673 - 3675). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารพาณิชย์.
- อาคม เดชทองคำ. (2543). หัวเชื้อกวีวรรณ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.